

sociálnědemokratické strany, za kterou v roce 1996 kandidoval do Senátu. Přitom se vrátil do Historického ústavu jako vedoucí jeho brněnské pobočky. Z akademického pracoviště záhy přešel na Filozofickou fakultu Masarykovy univerzity, kde byl jmenován profesorem, a později dokonce jako děkan stanul v jejím čele. Mezníkovy přednášky a semináře patřily k nejoblíbenějším a díky nim vznikla řada diplomových a disertačních prací, v nichž se ukazuje otisk jeho metodických zásad. V devadesátých letech se soustředěně věnoval výzkumu moravských dějin za vlády lucemburské sekundogenitury a výsledky své práce uložil do syntetické knihy *Lucemburská Morava (1310–1423)*. Jakkoli ji koncipoval na první pohled tradičně, skrývá se pod přehlednou a jednoduchou strukturou jejích kapitol hluboké porozumění pro komplikované a nejednoznačné otázky dějinného vývoje, dlouhodobých trendů a pomalých proměn.

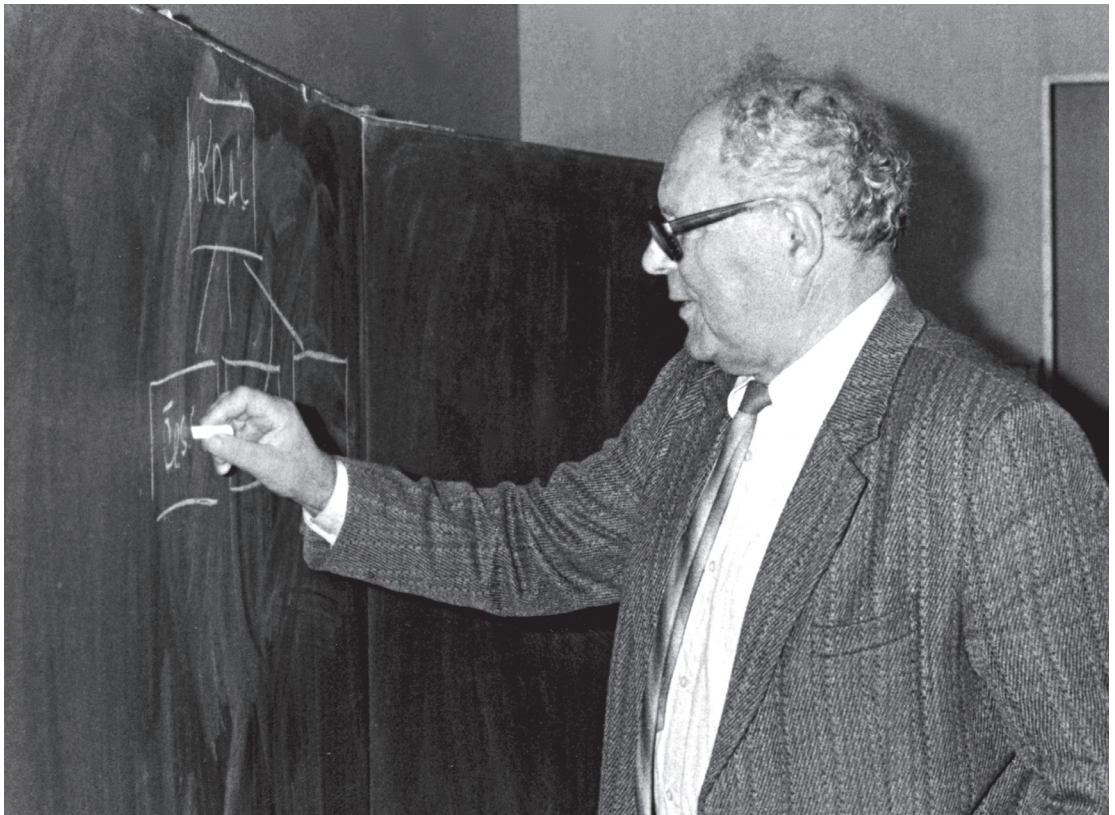
Lucemburská Morava představuje epilog Mezníkova medievistického díla, neboť jeho pozornost stále více poutaly soudobé dějiny a Charta 77, k jejímž signatářům mimochodem patřil. V době, kdy již vleklá choroba bránila Jaroslavu Mezníkovi v učitelské činnosti, se dal do sepsování poslední knihy, vzpomínek, jež byly vydány pod titulem *Můj život za vlády komunistů* (2005). Jejich sepsání nemotivovala efemérní touha zanechat osobní památku, nýbrž snaha zachytit čtyři desetiletí komunistického režimu z pohledu jedince – historika a zároveň aktéra událostí, zanechat pokud možno věcnou a nezaujatou osobní výpověď jako jeden z podkladů pro zobecňující soudy. Jaroslav Mezník nikdy nebyl jen historik. Nikdy se neuzavřel do pohodlného odborného ústraní úzké specializace a vždy měl na zřeteli, že veřejné působení a odborné dílo historika od sebe nejsou neprodyšně oddělené.

Josef Válka (1929–2017)

Hospodářská základna, kulturní jednota

Rodák z Borače u Tišnova v sobě organicky propojoval charakteristiky zdánlivě nesourodé. S katolickou výchovou kontrastovalo levicové nadšení pro budování nového světa po druhé světové válce, s venkovskou zemitostí schopnost elegantně se pohybovat v nejvyšších patrech společnosti, se zájmem o hospodářskou problematiku promýšlení kulturněhistorických problémů. Jistá podvojnost je patrná od samých počátků jeho odborné dráhy. Již za studií na naší fakultě, která ukončil rigorózem v roce 1953, získal Josef Válka asistentské místo. Zasloužil si je nejen angažovaností v nových poměrech, jako mnozí z jeho současníků, ale i nesporným talentem. V rámci aspirantury se měl věnovat problematice feudálního velkostatku a tento úkol završil monografií *Hospodářská politika feudálního velkostatku na předbělohorské Moravě* (1962), ve které přes marxistické metodologické a interpretační ukotvení v řadě ohledů navazoval na průkopnickou práci Františka Hrubého.

Válkovo přemýšlení o dějinách se ale nenechávalo spoutat vymezenými hranicemi jediného tématu. Od otázky raně novověkého velkostatku směřoval k souvislostem a charakteristikám celé doby a záhy jej začaly upoutávat též problémy historiografické. V roce 1964 se habilitoval na základě rukopisu o Palackého pojetí českých dějin, v němž podal novátorský výklad Palackého díla a jeho působení na české historické myšlení. Podrobné čtení Palackého přivedlo Válku k hledání spojujících prvků dějinných epoch, které nalézal ve sféře mentalit, imaginací, kultury a umění. Další podněty v tomto směru získal při studijním pobytu ve Francii v roce 1969, kde se osobně seznámil s některými představiteli školy Annales, především Robertem Mandrouem. Pominout nemůžeme ani vliv prací Michela Foucaulta, jimiž se Válka trvale inspiroval a o nichž nadšeně referoval studentům. První pokus o kulturněhistorické uchopení jednoho z dějinných období, baroka, představil na průkopnické brněnské konferenci o barokní kultuře (1968). Rehabilitace donedávna zavrhaného baroka vyznačovala i Válkův osobní přerod k liberálnímu vidění světa.

Charakteristický styl přednášení J. Války, červenec 1993

Zdroj: Archiv Masarykovy univerzity

Jeho angažmá v reformním hnutí druhé půli šedesátých let neponechali normalizátoři na fakultě bez povšimnutí. Byl vyloučen z komunistické strany, probíhající profesorské řízení bylo ukončeno a v letech 1973–1974 se schylovalo k jeho propuštění. Nakonec mohl na fakultě zůstat, ale jen jako odborný pracovník, bez možnosti přednášet a v nejistotě rok po roce obnovovaných dočasných smluv. Za úkol dostal práci na státním výzkumném plánu Dějiny Moravy. Při zpracovávání starších moravských dějin se Josef Válka nemohl vyhnout problematice husitství, o kterém již dříve vedl přednášky, a doby karlovské a poděbradské, na jejichž výkladu prokázal svou schopnost konceptuálního uchopení tématu. Válka dokázal využít prameny dosud opomíjené, ovšem detailní analytická práce s nimi nepatřila k jeho přednostem. Těmi naopak byly schopnosti formulovat problémové otázky, postavit zkoumaná témata minulosti do dosud netušených souvislostí a přinášet koncepční návrhy řešení.

Dějiny Moravy vyšly nejprve jako dvoudílná skripta (1980, 1987), předcházela jim ale metodicky průpravná práce *Česká společnost v 15.–18. století* (taktéž dva díly v podobě skript; 1972, 1983), jež ukazovala moderní problémové pojetí doby stavovství, manýrismu a baroka z pozic sociálních dějin německého a francouzského ražení. Prvý svazek vycházel ze sociologizujících postupů školy Annales, v druhém dostaly větší prostor moderní kulturní dějiny. Válka ale neumenšoval význam politických dějin a považoval je za jednu z podstatných os dějinného vývoje, neviděl však úkol historika v analýze sledu událostí, nýbrž v rozboru politického myšlení a v hledání sdíleného podloží (ve foucaultovském smyslu) politických motivací a zájmů. To náhorně předvedly přepracované dějiny Moravy, vydané již ve svobodných poměrech – dva díly s podtituly *Středověká Morava* (1991) a *Morava reformace, renesance a baroka* (1996). Dějiny Moravy nechápal Válka v regionalistickém duchu, Morava pro něj byla výzkumným polem, na němž se ve specifické moravské podobě odehrávaly procesy evropského významu.

V roce 1989 se Josef Válka mohl vrátit k přednášení a vychoval druhou generaci svých žáků, kteří na fakultě dodnes působí. Významně se podílel na knize *Umění baroka na Moravě a ve Slezsku* (1996), v níž synteticky zúročil své dlouholeté zaobírání se barokní kulturou. Strhující představení této epochy přinášely přednášky, které konal společně s muzikologem Milošem Štědrónem a historikem umění Jiřím Kroupou, svým žákem. Dvě roviny Válkova přemýšlení o dějinách, sociálně-politickou a kulturní, názorně ukazují dva výbory z jeho studií, *Husitství na Moravě. Náboženská snášenlivost. Jan Amos Komenský* (2005) a *Myšlení a obraz v dějinách kultury* (2009). Josef Válka byl velký inspirátor.

Jan Janák (1932–2008)

Nenápadný půvab dějin správy

Z prvního setkání s Janem Janákem si posluchači historie v devadesátých letech odnášeli rozpačité pocity. Přednášející rozdával cyklostylované kopie textu psaného kurentem v němčině 18. století a zdál se být zcela ponořen do problematiky vztahující se k udílení licencí na výrobu kočárů. Teprve časem poznávali studenti za maskou nepraktického vědce také rafinovaného ironika, schopného organizátora a vynikajícího znalce dějin správního systému českých zemí. Ač byl Janák celý život těsně spjat s Moravou a Brnem, přesahovalo jeho vědecké dílo zemské hranice. Rodák z Husovic vystudoval historii na brněnské filozofické fakultě a po tříletém působení v oblastních archivech v Telči a Brně se na fakultu opět vrátil jako asistent na katedře historie a archivnictví. V rychlém sledu podal rigorózní a doktorskou práci, ovšem po roce 1968 nepatřil k těm, jejichž kariérní růst by se těšil podpoře. Docenturu tak získal až v roce 1990 a o dva roky později byl jmenován profesorem. V letech 1989 až 1997 vedl vlídnou rukou katedru historie, která se za něho přeměnila v historický ústav, stal se i proděkanem filozofické fakulty a členem vědeckých rad v několika akademických institucích.

Již jeho první odborné práce se věnovaly třem vzájemně spojeným problémovým okruhům, kterým zůstal Janák věrný po celý život. Šlo o společenská hnutí na Moravě v 19. století, o problematiku hospodářskou a o správní vývoj od 18. do počátku 20. století. Propojení zmíněných témat ukazovala již jedna z jeho prvních knih, *Příčiny vzniku předlitavské sociální správy* (1970). V raném období své vědecké dráhy kladl Janák větší důraz na otázky společenské, jak dokládají jeho četné studie o táborovém a spolkovém hnutí či o formování politických stran na Moravě, postupem doby bral stále více do úvahy hospodářské a správní aspekty dějinného vývoje českých zemí v 19. století. Dlouholetý zájem o hospodářské dějiny zúročil jak v příslušných kapitolách syntetických děl typu *Historie celnictví v ČSSR* (1977), tak především v monografii *Hospodářský rozmach Moravy 1740–1918*, která představuje část třetího dílu *Dějiny Moravy* (sv. 3/1, 1999). V šedesátých letech zpracoval první příručkové přehledy institucionálního a správního vývoje českých zemí v 19. století a v první polovině 20. století, které završil ve spolupráci se Zdeňkou Hledíkovou důležitou a dodnes platnou knihou *Dějiny správy v českých zemích* (1989, rozšířené vydání 2005).

Nepominutelnou součástí Janákova vědeckého díla tvoří regionální monografie. Moravská vlastivědná tradice v něm našla osobnost, která dovedla neokázale posunout vlastivědnou prá-

